

WORKING PAPERS

č. 9

Vilma Juríčková

**NEROVNOSŤ A JEJ NOVÉ DIMENZIE
V ÉRE GLOBALIZÁCIE**

ISSN 1337–5598 (elektronická verzia)

Edícia WORKING PAPERS prináša priebežné, čiastkové výsledky výskumných prác pracovníkov alebo tímov EÚ SAV riešených v rámci výskumných projektov, ktoré môžu byť obsahom aj ďalších publikácií.

AUTOR

PhDr. Vilma Juríčková, CSc.

RECENZENTI

PhDr. Ľubica Azudová

PhDr. Borislav Petřík

Ing. Ján Košta, CSc.

Práca je súčasťou projektu VEGA č. 2/6049/27: Kvalita hospodárskeho rastu ako cieľová funkcia hospodárskej a sociálnej politiky v období prípravy a v prvých rokoch po vstupe do Európskej menovej únie.

ABSTRAKT

Nerovnosť a jej nové dimenzie v ére globalizácie

Problém nerovnosti nadobúda na význame obzvlášť v súvislosti s narastajúcou chudobou a nezamestnanosťou v globalizovanom svete. Ide o problém, ktorý zasahuje do všetkých oblastí spoločenského života, predovšetkým však do ekonomickej a sociálnej sféry, ale je aj problémom etickým, psychologickým, vzdelanostným. Dotýka sa aj takých dôležitých oblastí, ako je daňový systém, sociálne dávky, minimálna mzda. Najkoncentrovanejším a súčasne najnegatívnejším výrazom nerovnosti je nesporne chudoba.

Predkladaný príspevok sa zaoberá príčinami, konzekvenciami a atribútmi tohto javu ako aj možnosťami jeho redukcie.

KLÚČOVÉ SLOVÁ: nerovnosť, diferenciácia, ekonomický rast, minimálna mzda, chudoba, nezamestnanosť

ABSTRACT

Inequality and its new dimensions in the process of the globalization

Since 19 century inequality in connection with increasing poverty has become important issue concert the problem, wich has impact on many other areas of life, especially on the economic and social area, ethical, psychological and educational problem. The working paper focuses on such important areas as is the tax system, social contributions, minimum wage. The most controversial and most negative expression of inequality is poverty.

The article concerns the causes, consequences and features of the phenomenon and possibilities off its reduction.

KEYWORDS: inequality, differentiation, economic growth, minimum wage, poverty, unemployment

JEL CLASIFICATION: A12, B12, B13, D33, D63, H71

Za obsah a jazykovú úroveň zodpovedá autor.

Technické spracovanie: Margita Kuchárová

Ekonomický ústav SAV, Šancová 56, 811 05 Bratislava, www.ekonom.sav.sk

KONTAKT: ekonjurv@savba.sk, tel. 52 49 79 89/113

© Ekonomický ústav SAV, Bratislava 2008

OBSAH

ÚVOD	str. 5
1. NEROVNOSŤ, RAST A CHUDOBA	6
2. DANE AKO DÔLEŽITÝ NÁSTROJ ZMIERŇOVANIA NEROVNOSTI	8
3. MINIMÁLNA MZDA AKO VÝCHODISKOVÉ NIVEAU DIFERENCIÁCIE PRÍJMOV ...	11
4. SOCIÁLNE DÁVKY, NEPEŇAŽNÉ TRANSFERY A DÔCHODKY	12
5. NEROVNOSŤ AKO DÔSLEDOK DISTRIBÚCIE (A REDISTRIBÚCIE PRÍJMOV)	14
6. CHUDOBA – PRÍČINY, SYMPTÓMY A DÔSLEDKY	16
ZHRNUTIE	19
LITERATÚRA	21

Úvod

V realite existuje permanentný rozpor, protirečenie medzi úmyslami a želaniami jednotlivých subjektov. Jednou z tém, ktoré doslova vyhrocujú tento rozpor je nerovnosť vo všeobecnosti a nerovnosť príjmov osobitne a s ním súvisiace pojmy. Na jednej strane ide o kategóriu veľmi špecifickú a na druhej strane je to veľmi široký pojem. Svojou podstatou je nerovnosť ekonomická kategória, má však svoje súvislosti sociálne, etické, psychologické, politické, kultúrne; má teda multidisciplinárny charakter. Má taktiež svoje makro i mikroekonomické dimenzie. Z historického hľadiska neoklasická škola reflektuje mikroekonomickú dimenziu, klasická a postkeynsiánska je prevažne makroekonomická.

Medzi ďalšie atribúty nerovnosti možno zaradiť i nerovnosť vertikálnu – medzi skupinami a jednotlivcami, a horizontálnu – medzi regiónmi, krajinami a pod. Nerovnosť je navyše veľmi dynamická kategória podliehajúca zmenám v čase i v priestore. A práve tieto zmeny, zosilňovanie či zmierňovanie nerovnosti si zasluhujú osobitnú pozornosť nielen zo strany vedcov, ale aj politikov a verejnosti vôbec. Problém vyžaduje dobré teoretické analýzy ako predpoklad dobrých hospodárskopolitických riešení. Analýza tohto javu vyvoláva tak celý komplex teoretických, empirických a politických otázok.

Osobitný vplyv na vývoj nerovnosti má globalizácia, integrácia a internacionalizácia. Obzvlášť globalizácia dramaticky zvyšuje nerovnosť medzi i vo vnútri krajín. Ide o to, do akej miery sú tieto vplyvy pozitívne či negatívne a v akom zmysle.

Cieľom našej štúdie je charakterizovať súčasný trend vývoja tohto fenoména a bližšie identifikovať jeho základné problémy a súvislosti.

1. NEROVNOSŤ, RAST A CHUDOBA

Racionalita je významný atribút ľudského konania, správania sa, uvažovania, hodnotenia. Obzvlášť dôležitá je v oblasti sociálnych vied, najmä ekonómie, sociológie, hospodárskej politiky, sociálnej politiky, práva. Jej miesto a úloha v uvažovaní o tak zložitom probléme, akým nerovnosť nesporne je, stáva sa nezastupiteľná. S ňou bezprostredne súvisí otázka miery v posudzovaní jej jednotlivých komponentov a determinantov, v uvažovaní o možných alternatívach. Dôležitú úlohu tu zohráva otázka užitočnosti – „utilitná funkcia“ a tzv. „possibilitická dimenzia“ racionálneho konania, ktorá predpokladá možnosť voľby medzi alternatívami. „Medzi možnými akciami zvol' tú, u ktorej odhad výslednej utility je maximálny.“ (Carnap, R., 1950)

S tým bezprostredne súvisí hľadanie istoty, úsilie o zníženie neistoty a s tým spojené tradičné hodnoty ľudského myslenia, uvažovania, konania a hodnotenia.

Základnou otázkou aj dnes obzvlášť aktuálnej témy, akou nerovnosť nesporne je, je vzťah ekonomickej nerovnosti a hospodárskeho rastu, dopad zvyšujúcej sa nerovnosti na rast a opačne. Podporuje ho, alebo brzdí, redukuje chudobu, či zvyšuje ju? Samozrejme, na túto otázku neexistuje jednoznačná odpoveď.

Časť teoretickej fronty preferuje fakt, že diferenciácia ako taká a diferenciácia príjmov osobitne pôsobí pozitívne v tom smere, že motivuje k vyššej aktivite v každej oblasti: vo výrobnnej sfére, vo vedeckej oblasti i v umení, v politike a pod.

Už menej sa však zohľadňuje fakt, že nezodôvodnená a neprimeraná diferenciácia je prameň celého radu takých negatív, ako: zvyšovanie napätia medzi sociálnymi skupinami, emigrácia, masívna chudoba. Existujú takisto rozdiely medzi krajinami, oblasťami, ale najcitlivejšie sú nerovnosti medzi jednotlivcami. Pravidlom a podmienkou spravodlivosti by malo byť, že s ekonomickým rastom krajín by sa mala znižovať vnútorná, najmä preexponovaná nerovnosť vo vnútri krajiny. Prieskumy však ukazujú, že v mnohých krajinách i napriek ekonomickému rastu diferenciácia sa neznižuje, skôr naopak, a chudoba sa logicky prehľbuje.

Napríklad v Spojených štátoch amerických po druhej svetovej vojne ekonomický rast spôsobil, že príjmy nerovnomerne a neúmerne rástli – samozrejme u najbohatších a tento trend raz vo väčšej, raz v menšej miere pretrváva dodnes. Absolútna väčšina obyvateľov USA, ktorá získava svoje príjmy predajom svojej pracovnej sily, sa iba výnimočne presúva do kategórie bohatých. A tak je to i v ďalších vyspelých krajinách. Dominuje teda skôr absolútna chudoba popri sfére bezhraničného bohatstva. To však nemení nič na veci, že prítlačným prvkom systémov založených na princípe voľného trhu permanentne zostáva argument, že základom diferenciácie príjmov a tým i garanciou spravodlivosti je odmeňovanie iniciatívy, úsilia a podstupovanie rizika.

Samozrejme, že nazerať na nerovnosť len vo väzbe na ekonomický rast a teda len ekonomické hľadisko je nedostačujúce. Nezastupiteľnú úlohu tu hrá i etické a psychologické hľadisko. Spravodlivosť totiž vyžaduje aspoň minimálny pokus o zníženie nerovnosti vytvo-

renej trhovým mechanizmom. A práve to predpokladá určitú dávku regulácie a teda de facto vstup štátu. Horné vrstvy samy osebe spravidla nie sú schopné poľaviť dobrovoľne zo svojich nárokov a pozícií. A ak ich k tomu nedonúti samotný trh, jeho neviditeľná ruka, ktorá sa zviditeľní iba vtedy, keď ochabne (ako sa to deje v súčasnosti), musí vstúpiť do hry aj nepopulárny štát. Rawls (1995) tvrdí, že miera nerovnosti v neregulovaných trhových systémoch je nespravodlivá, čo považuje nielen za etický, ale aj za psychologický problém. Ide, okrem iného, aj o psychologickú záťaž chudoby, jednoducho povedané, za hanbenie sa za chudobu, za pociťovanie jej dehonestujúceho vplyvu. A to v súčinnosti s pociťovaním ekonomických dôsledkov chudoby, teda nedostatku materiálnych statkov vedie k frustrácii, k stresom zo života v chudobe. Okrem toho, najnižšia príjmová skupina nebude môcť dostatočne rozvíjať svoje schopnosti, ak chudoba prerastie určitú hranicu (napríklad chudobní rodičia si nemôžu dovoliť platiť svojim deťom výberové, resp. i zahraničné štúdium, ani dovozdelávacie aktivity).

Stresy vedú aj k chorobám a tak chudobní sú častejšie chorí ako bohatí a kladie sa im za vinu, že sa nestarajú dostatočne o svoje zdravie. Často pertraktovaný fakt, že až 45 mil. Američanov nemá zdravotné poistenie, je však dôkazom nie nedbanlivosti chudobných, ale nezodpovednosti tých, ktorí riadia a rozhodujú.

Nedostatočný prístup ku vzdelávaniu, podlomené zdravie, frustrácia, stres, to sú argumenty, ktoré nepotrebujú osobitný komentár, hovoria samy za seba. A ani tie najrozsiahlejšie traktáty o rovnosti a spravodlivosti sa nepremietnu do reality, ak pre ne nebudú vytvorené primerané podmienky, čiže kým nenastane taká zmena, ktorá zlepší situáciu tých najodkázanejších bez toho, aby sa zhoršila situácia tých ostatných, teda racionalita v zmysle Paretoho optima.

Nemožno však všetko pripisovať len Amerike, kritizovať jej negatíva. Aj u nás dochádza k tomu, čo v Amerike už dávno existuje, že totiž nie každý si môže dovoliť vyššie a tobôž nie nadpriemerné vzdelanie bez toho, aby si ho mohol sám zaplatiť. Okrem toho, tieto možnosti závisia aj od miesta bydliska a tým i samotného bývania. Existuje priama závislosť miesta a typu bývania a dostupnosti školy. A to už v pomerne širokom rozsahu prichádza i k nám.

Taktiež by sme mohli spomenúť ďalší faktor, a tým je úroveň obliekania a jeho korelácia s typom školy. Tak trocha nadľahčene možno povedať, že chudoba síce cti netratí, ale aj tak je lepšie byť bohatý a zdravý ako chudobný a chorý.

Samotný problém nerovnosti a chudoby obzvlášť nie je však zďaleka taký jednoduchý a jednosmerný. Chudoba totiž prináša vyššie náklady aj ľuďom, ktorí nie sú práve chudobní.

Je samozrejmé, že sanovať zvýšené náklady narastajúcej chudoby sa z niečoho musia, a je len logické, že je to najmä z daní a odvodov strednej vrstvy a tobôž i z daní najbohatších (aj keď veľa z nich sa „stratí“ v daňových rajoch).

Ďalším spôsobom je zvyšovanie sociálnych dávok. Je to obzvlášť citlivý problém. Určiť správnu výšku dávky tak, aby to zmierňovalo chudobu, ale nedemotivovalo pracovať je obzvlášť komplikované. Podobne je to aj s rôznymi sociálnymi programami, verejnoprošpeš-

nými prácami pre nezamestnaných atď. I tu sa vynára otázka, čo je prvoradé: spravodlivosť alebo efektívnosť, teda význam a účinok podpory a na strane druhej náklady na jej financovanie. Stanoviť pravidlo porovnania nákladov a prospechu je taktiež obzvlášť ťažké. Dokonca také ťažké, že istý ekonóm sa vyjadril, že ak má riešenie zo strany štátu vyhovovať všetkým, predpokladá sa dokonca určitá miera geniality riešiteľov, teda kompetentných. Okrem toho do značnej miery je to limitované aj veľkosťou celkového koláča. Aj keby prioritou bola efektívnosť, demokraticky zvolená vláda by nemala uplatňovať pravidlo porovnávania nákladov a prospechu, kým nebude chudobným kompenzovať rozhodnutia urobené v prospech bohatých. V súvislosti s tým existujú názory, že v boji proti chudobe je efektívnejšie prerozdelenie príjmov v prospech chudobných, ako regulovať ceny a platy.

2. DANE AKO DÔLEŽITÝ NÁSTROJ ZMIERŇOVANIA NEROVNOSTI

Jednou z najkomplikovanejších a najproblematickejších otázok z hľadiska našej témy, t. j. nerovnosti je oblasť daní. Ich analýza predpokladá nielen kvalifikované teoretické zázemie, ale aj vyššiu mieru konkretizácie a teda vyššiu potrebu exaktných údajov. Vyžaduje taktiež profesionalitu, špičkovú odbornosť a mimoriadne citlivý prístup. To by však platilo pre nás iba v tom prípade, keby dane boli ústrednou témou nášho príspevku. Keďže však ňou nie sú – sú iba doplnujúcim, aj keď veľmi závažným problémom našej hlavnej témy, teda nerovnosti, obmedzíme sa iba na základné teoretické postuláty tejto ekonomickej kategórie.

Dane sú predovšetkým jedným z dôležitých nástrojov prerozdelenia a ako také sú súčasne imanentnou súčasťou mechanizmu rozdeľovania. I pre ne v plnom rozsahu platia analogické kritériá ako pre rozdeľovanie vo všeobecnosti. To znamená, že určitá miera racionality je i tu nevyhnutná, že efektívny i spravodlivý je taký daňový systém, ktorý podporuje rast efektívnosti a tým i blahobytu a navyše smeruje k prevencii chudoby, k jej redukcii. Ale práve tento princíp konceptori daňovej sústavy a daňových úprav buď vedome, a teda zámerne obchádzajú, alebo tak robia z nevedomosti a z nedostatočnej kvalifikovanosti pre túto oblasť.

Vo všeobecnosti sa uznáva, že spravodlivosť by mala byť základným kritériom daňového systému, to znamená, že každý daňový poplatník by mal odvádzať správny, adekvátny podiel do nákladov vlády. Aký však ten správny a adekvátny podiel má byť, v tom už je oveľa menšia zhoda, ak vôbec niekedy existuje. Spravodlivosť je taktiež základnou požiadavkou na „dobrý“ daňový systém. (Pravda, i tu vzniká otázka, dobrý pre koho?) „Rozdeľovanie daňového zaťaženia by malo byť rovnomerné. Každý občan by mal platiť spravodlivý podiel.“ (Musgrave – Musgraveová, 1993) Spravodlivosť je tu však tak dokonale zašifrovaná v spleti mnohorakých určení a predstáv, že jej objektivizácia a konkretizácia i v tomto ohľade je veľmi zložitá.

Podobne ako pri rozdeľovaní, aj pri zdaňovaní a najmä pri tvorbe daňového systému ako takého sa uplatňujú rôzne kritériá: zdaňovanie podľa úžitku, zdaňovanie podľa schopnosti daňovej úhrady. Zdaňovanie podľa úžitku vychádza zo zmluvnej teórie štátu, pôvodcami kto-

rej boli filozofi a súčasne aj teoretici politickej ekonómie v 17. storočí J. Locke a T. Hobbes. V období klasickej ekonómie ju hlbšie rozpracoval A. Smith. Vidíme teda, že táto teória má hlboké historické korene. Úžitok tu predstavuje ekvivalent vkladu daňového poplatníka, ktorý očakáva od štátu v určitej, jemu prospešnej forme. Konkrétnym a azda najvypuklejším príkladom dane z úžitku je sociálne poistenie za predpokladu, že neskoršia výplata dávok bude závisieť od príspevku poistenca. Tento problém je v súčasnosti obzvlášť aktuálny v súvislosti s druhým pilierom dôchodkového poistného systému. To súčasne ukazuje, že tento princíp je s určitými modifikáciami či korekciami použiteľný pri financovaní iba niektorých špecifických zložiek, ale nie ako základné, tobôž nie univerzálne kritérium pre tvorbu daňového systému ako celku. Aj to boli dôvody, prečo sa postupom času v teórii „oprášil“ princíp staršieho pôvodu a to podľa schopnosti daňovej úhrady - ability to pay. Jeho genéza siaha taktiež hlbšie do histórie a to až do 16. storočia a jeho neskoršími reprezentantmi boli J. J. Rousseau, J. B. Say a J. S. Mill. Tento princíp znamená, že ľudia by mali prispievať na náklady vlády, teda platiť dane „podľa schopnosti daňovej úhrady“, teda, že ľudia s rovnakou platobnou kapacitou odvádzajú rovnakú daň a ľudia s vyššou platobnou kapacitou, teda solventnejší, platia viac. To sa zdá byť ako úplne samozrejmá a prirodzená logika, no napriek tomu nie je vždy tomu tak. Rovnaká daň u ľudí s rovnakou platobnou kapacitou sa označuje ako horizontálna spravodlivosť a vyššia daň u ľudí s vyššou platobnou kapacitou v porovnaní s nižšími sa označuje ako vertikálna spravodlivosť. (Či to je naozaj spravodlivosť, je už osobitná otázka.)

S problematikou daní súvisí i otázka daňovej základne, t. zn., či sa berie za základ príjem, spotreba alebo celkové imanie daňového poplatníka. To je však už samostatný a obzvlášť zložitý problém, od ktorého v kontexte našich úvah abstrahujeme. Obmedzíme sa iba na strohé konštatovanie, že za daňový základ sa spravidla berie príjem či už z práce, alebo z kapitálu. Dane, rovnako ako rozdeľovanie, sú vo všeobecnosti veľmi citlivou oblasťou, ktorá presahuje hranice ekonómie, a podobne ako nerovnosť zasahuje do oblasti psychológie a etiky; ako taká má svoje limity, ktoré by sa nemali výraznejšie prekročiť ani smerom nahor, ani smerom dole. Ako vo všetkých citlivých oblastiach, i tu je dôležitá správna miera.

V daňovom systéme USA sa napríklad určenie daňovej povinnosti odvíja a za základný príjmový koncept sa považuje upravený hrubý príjem, tzv. AGI (adjusted gross income). V podstate však ide o čistý príjem. A práve tu sa rozlišuje, či ide o príjem z práce, alebo o príjem z kapitálu a pomerne frekventovaný je názor, že príjem z práce, teda mzdový príjem by sa mal zdaňovať menej prísne než kapitálový, čo korešponduje už s klasickou požiadavkou A. Smitha a môže sa to javiť skôr ako rozpor s liberálnou filozofiou (Frank – Bernanke, 2003).

Práve v súvislosti s príjmovým konceptom sa permanentne a najmä v súčasnosti dostávajú naliehavé výzvy hľadisko spravodlivosti. A tu je práve ten rozpor medzi prínosom a úžitkom. Rovnaký príjem totiž nemusí znamenať pre prijímateľa aj rovnaký úžitok a tobôž nie rovnakú schopnosť daňovej úhrady, ak do problému vstupujú iné okolnosti, ktoré spôsobujú, že napriek rovnakému príjmu situácia poplatníkov je rozdielna – napríklad početnosť rodiny, mimoriadne či nepredvídané výdavky, krádež, náklady na liečenie po úraze a iné nepredvídané

výdavky a straty. V takom prípade princíp spravodlivosti oprávňuje na daňové úľavy. Existuje však aj množstvo iných dôvodov ako sú charita, sponzoring a pod., ktoré sa však týkajú skôr vyšších príjmových skupín.

Osobitným prípadom sú daňové úľavy zahraničným investorom. Aj ich posúdenie z hľadiska spravodlivosti nie je jednoznačné. Vo všeobecnosti však možno povedať, že určité zvýhodnenie z úplnej povinnosti je tak vyššie u ľudí s vysokými príjmami. A to nemožno považovať za celkom spravodlivé, aj keď za tým stojí vyšší cieľ, akým je celkový rozvoj ekonomiky. A ten by mal byť v prospech všetkých.

Osobitný problém je rovná daň. Prívlastok „rovná“ tu v žiadnom prípade neznamená spravodlivá a najmä voči komu a v čom. Ak totiž ubudne takmer pätina z malého krajca chleba hladujúcemu (nizkopríjmovému), určite to pocíti viac, ako keď ubudne necelá pätina tomu, kto má celý peceň, aj keď je na druhej strane pravda, že 19 % z mála je podstatne menej ako 19 % z veľkej kopy. Otázne teda je, či tento pomer (resp. nepomer) medzi nizkopríjmovými a vysokopríjmovými skupinami, resp. príjmami z práce a príjmami z kapitálu možno označiť za vertikálnu spravodlivosť. Ak navyše prihliadneme aj k rozdielom vo vnútri nizkopríjmových skupín, spôsobených rôznymi mimoriadnymi okolnosťami, je otázna i horizontálna spravodlivosť (Musgrave – Musgraveová, 1993).

Hodnotenie každého spoločenského a teda i ekonomického javu je dualizmom toho, čo je a čo by malo byť. O daniach to platí absolútne.

Akokoľvek však obraciame túto mincu a či ju dáme do polohy horizontálnej alebo vertikálnej, znova a znova prichádzame k tomu istému záveru – že totiž absolútne spravodlivá daň pre všetkých poplatníkov jednoducho neexistuje, tobôž nie v prípade tzv. rovnej dane – tá je evidentne výhodnejšia iba pre vyššie príjmové kategórie, jednoducho povedané – pre bohatých. Azda aj preto ani vyspelejšie krajiny, okrem Dánska, nepristúpili na systém rovnej dane a ani žiadne európske normy takýto krok nevyžadujú.

Navyše, samotná sadzba dane nie je jediným faktorom či kritériom efektívnosti a taktiež ani spravodlivosti daňového systému. Ako sme už uviedli v inej súvislosti, dôležitým predpokladom efektívnosti daňového systému je daňový základ a ten je ovplyvňovaný množstvom rôznych pripočítateľných a odpočítateľných položiek, ktoré až postupom času vyplávajú na povrch a narušujú optiku spravodlivej rovnej dane, de facto však pseudorovnej dane. Napokon, tzv. vyššie vrstvy využívajú niekedy štát a jeho služby v oveľa väčšej miere, ako tí chudobní s nepomerne menšími príležitosťami ukrajsť zo spoločného koláča a tie sa aj medzigeneračne vyrovnávajú iba veľmi nepatrne a pomaly, ba naopak, chudoba je dedičná. Očakávanie, že samotná rovná daň prispeje k zlepšeniu daňovej disciplíny a tým i ku zvýšeniu daňových príjmov je prinajmenšom iluzórne.

Ťažko hľadať spravodlivosť napríklad tam, kde príjmy jedného percenta najbohatších sú 21-krát vyššie, ako príjmy strednej triedy a 70-krát vyššie, ako príjmy 80 miliónov najchudobnejších, ako tomu bolo napríklad v Amerike v roku 2005.

3. MINIMÁLNA MZDA AKO VÝCHODISKOVÉ NIVEAU DIFERENCIÁCIE PRÍJMOV

Minimálna mzda je rovnako rozporuplným pojmom, ako rovnosť či spravodlivosť. Ekonómovia sa v určitom čase zhodovali v názore, že minimálna mzda pôsobí rovnako, ako iné regulačné mechanizmy zabraňujúce dosiahnutiu rovnováhy na trhu. V ostatnom čase však skôr pribúdajú názory, že je to práve minimálna mzda, ktorá môže do určitej miery zmierniť osud chudobných či znížiť nerovnosť.

Zákonom stanovená minimálna mzda zakazuje zamestnávateľom platiť zamestnancom menej, ako je stanovená hodinová sadzba. Argumentom proti zákonu stanovenej minimálnej mzde je, že odvrátenou stranou tohto zákona je to, že zamestnávatelia zamestnávajú menej pracovníkov, čo následne vedie ku zvyšovaniu nezamestnanosti. Okrem toho to vedie aj k nespravodlivosti v tom zmysle, že zamestnanci, ktorí si zachovávajú svoje pracovné miesta, si zarobia viac než predtým a to práve na úkor tých prepustených. Na druhej strane to však neznamená, že zostávajúci zamestnanci budú za každých okolností zarábať viac než predtým. To vo významnej miere závisí od elasticity dopytu po práci. Ak je dopyt nižší, pracujúci si zarobia menej; ak je dopyt po práci vyšší, zarobia viac, ako keď je stanovená minimálna mzda.

Tak, ako mnohé iné regulačné opatrenia, aj minimálna mzda okrem toho, že môže zvyšovať nezamestnanosť, môže viesť k porušeniu rovnováhy na trhu práce, a tým i ku zníženiu celkového koláča, dôsledky čoho opäť pocítia viac chudobní ako bohatí. Spoločnosť by preto mala hľadať efektívnejšie riešenia ako pomôcť málo plateným ľuďom a to je už viac záležitosť sociálnej politiky ako imanentnej súčasťi hospodárskej politiky. Napriek niektorým negatívnym vplyvom minimálnej mzdy používa sa tento regulatív v menšej či väčšej miere po celom svete.

Politika, ktorá maximalizuje príjmy v dolnej časti príjmovej stupnice, je často využívaným opatrením v etape nerovnováhy ponuky a dopytu, najmä v previse *dopytu* po práci. V podstate ide o tradičný sociálny inštrument na ochranu nízkoplatených ľudí. Liberáli sa však k tomuto nástroju stavajú skôr odmietavo ako k prejavu rigidity trhu práce.

Jednotlivec ani rodina by však v žiadnom prípade nemali žiť pod minimálnym štandardom potreby a to aj bez ohľadu na potenciálny produkt.

Dokonca spravodlivosť sa môže zvyšovať aj prostredníctvom stanovenia dobre fungujúceho mechanizmu minimálnej mzdy.

Dobre stanovená minimálna mzda môže poskytovať stabilitu, istotu, podporovať rast zainteresovanosti a tým i produktivity a pomôcť redukovať chudobu.

Minimálna mzda bola pôvodne zavedená za účelom zlepšiť pracovné podmienky a tým i postavenie pracovníkov, najmä robotníkov v tých sektoroch, kde boli z rôznych dôvodov veľmi zle platení. Na Novom Zélande a v Austrálii boli minimálne mzdy vo vybraných odvetviach stanovené už na prelome 19. a 20. storočia.

Po druhej svetovej vojne sa realizovali tri rôzne prístupy.

Škandinávske krajiny, Nemecko, Rakúsko, Taliansko a Švajčiarsko stanovujú minimálnu mzdu vo veľmi obmedzenom rozsahu iba pre okrajové kategórie zamestnancov.

Veľká Británia a Írsko stanovujú minimálnu mzdu v tých odvetviach, kde chýbajú odborové štruktúry a mzdy sú neprimerane nízke.

USA, Kanada, Japonsko, Luxembursko, Francúzsko a Holandsko zdôvodňujú stanovenie minimálnej mzdy potrebou vytvorenia rovnakých podmienok pre podnikanie.

V mnohých rozvojových krajinách reálna minimálna mzda sa natoľko znížila, že stratila svoju relevanciu. Minimálna mzda môže do určitej miery poskytovať stabilitu, posilňovať väzbu pracovníkov na prácu, podporovať rast produktivity a pomáhať redukovať chudobu.

Obchod a kapitál spravidla zvyšujú tlak na oslabenie legislatívy týkajúcej sa minimálnej mzdy.

4. SOCIÁLNE DÁVKY, NEPEŇAŽNÉ TRANSFERY A DÔCHODKY

Nemenej komplikovaným nástrojom, resp. opatrením na zmiernenie chudoby, ako sú dane alebo minimálna mzda, sú sociálne dávky. Ide najmä o to, kedy, komu a koľko dať, aby to zmiernilo chudobu, ale nedemotivovalo pracovať. K tomu pristupuje i ďalší problém, financovanie týchto dávok.

Kľúčom je nájsť taký systém a zvoliť takú mieru, aby sa zvýšil príjem tých, ktorí sami nie sú schopní v plnej miere zabezpečiť vlastnú existenciu, ale na druhej strane, aby sa vyhlo využívaniu obmedzených spoločenských zdrojov na dotovanie tých, ktorí de facto nie sú chudobní, naopak, majú napríklad pomerne slušný nehnuteľný a iný majetok. Ale tu sa vynára problém nie tak ekonomický, ale skôr etický. Ak povedzme niekto celý život poctivo pracoval, odriekal sa mnohých pôžitkov a zadovážil tak pre seba i svoje potomstvo určitý majetok, nemal by mať nárok na sociálne dávky v prípade odkázanosti, kým iný, ktorý plne nevyužil svoje sily a schopnosti na získanie a zveľadenie majetku, ale naopak, premárnil svoje potenciálne schopnosti a možnosti, tento nárok má. Napokon, je prirodzeným želaním i poslaním normálneho človeka postarať sa nielen o seba, ale aj o svoje potomstvo, zabezpečiť ich aj do budúcnosti a navyše odplatiť sa aj svojim rodičom.

Vo väčšine krajín s nižším stupňom rozvoja, kde je chudoba všeobecným javom dotýkajúcim sa väčšiny obyvateľstva, je tento problém obzvlášť vážny. A ešte sa zvyšuje pod vplyvom rozširujúcej sa interdependencie krajín, neurčitostí z nej vyplývajúcich, narastajúcich príjmových disparít. To zvyšuje nároky a úlohu nielen sociálnej, ale i fiškálnej politiky a tým i výdavkovej politiky ako jedného z redistributívnych nástrojov. Interakcia medzi politikou sociálnych dávok a distribúciou príjmov je obzvlášť komplikovaná z dôvodov rozmanitosti faktorov, ktoré na ňu pôsobia v jednotlivých krajinách.

Hlavnými súčasťami sociálnej výdavkovej politiky sú sociálne dávky. Tieto sú často predmetom rozsiahlych vedeckých a politických diskusií a sporov. Ide najmä o *pomoc rodinám s nezaopatrenými deťmi*. Práve táto vzbudzuje najväčšiu kritiku. Realizuje sa spravidla prostredníctvom dotácií štátu na financovanie peňažných a nepeňažných podpôr rodinám s nezaopatrenými deťmi.

Nároky na sociálne dávky sú diferencované v čase i priestore a pomerne často sa menia a systém sociálnych dávok sa spravidla považuje za neuspokojivý. Jedným z častých argumentov je, že systém zneužívajú tí, ktorí by mohli pracovať, ale nepracujú a nechávajú sa tak „vydržiavať“ deťmi. Je obtiažne rozlíšiť medzi zneužívaním a opodstatnenosťou dávok. Pochopiteľne, že riešenie tohto problému závisí aj od situácie na trhu práce, teda od miery zamestnanosti a od celkovej ekonomickej situácie krajiny. Zvlášť závažný je tento problém pri obmedzených prostriedkoch rozpočtu.

Popri prídavkoch na deti ďalšími formami sociálnych dávok sú:

- materský a rodičovský príspevok,
- príspevok pri ošetrovaní člena rodiny,
- príspevok pri narodení dieťaťa,
- príspevok pri starostlivosti o zdravotne ťažko postihnutých,
- dávky pestúnskej starostlivosti.

Osobitnou súčasťou sociálnej politiky štátu je subsystém *sociálnej pomoci*. Tento je koncipovaný ako *záchranný systém topiacich sa*, ktorí už nie sú schopní pomôcť si sami, nemajú nárok na sociálne dávky ani v rámci subsystému sociálnej podpory, ani v rámci sústavy sociálneho poistenia. Sústavy sociálnej pomoci poskytujú buď peňažné dávky, alebo bezplatné služby sociálnej starostlivosti, alebo kombináciu oboch. Týmto sa zabezpečuje občanom minimálna úroveň pomoci v závažných sociálnych situáciách. Dôležitou podmienkou tejto formy je, aby bola objektívna, adresná a účinná.

Pristúpme však k oblasti sociálnych dávok z opačnej strany, teda od zabezpečenia v starobe. To je súčasne druhá strana generačného problému a medzigeneračnej spravodlivosti. Spolu s predchádzajúcimi opatreniami ide teda o primerané zabezpečenie celej populácie.

Pokiaľ ide o dôchodky, najstarší a najväčší systém sociálneho poistenia (dôchodkového) je tzv. Old Age and Survivors (poistenie pre starobu a pozostalých). Tento program vznikol v roku 1935. Systém OASI, keď sa spustil, bolo stanovené, že by sa mal týkať všetkých ľudí nad šesťdesiatpäť rokov, ktorí pracovali v obchode a v priemysle USA s výnimkou železníc, pretože tam už podobnú schému realizovali. Až neskôr bola do systému postupne začleňovaná ostatná populácia.

Starobné alebo dôchodkové poistenie je jedným z najdôležitejších súčastí sociálneho systému, pretože sa týka celej populácie a súčasne predstavuje najväčšie finančné zaťaženie.

Väčšina krajín sveta aplikuje pri financovaní starobného poistenia princíp *pay-as-you-go*. To znamená, že príspevky na starobné poistenie, platené zárobkovo činnými osobami

v bežnom kalendárnom roku, sú použité na výplatu starobných dôchodkov dôchodcom. Tento princíp je obzvlášť citlivý na pomer počtu starobných dôchodkov k počtu ekonomicky aktívnej populácie, aby sa predišlo možnému výskytu platobnej neschopnosti sociálnej poisťovne. Zhodou okolností takáto situácia z dôvodov narastajúceho starnutia populácie hrozí práve v najbližších desaťročiach. A tu sa opäť vynára problém tzv. medzigeneračnej spravodlivosti.

Tento problém je riešiteľný dvoma možnými; nie príliš populárnymi spôsobmi:

- a) zvyšovaním zákonnej hranice odchodu do dôchodku (a ten nie je práve najspravodlivejší),
- b) zmenou princípu financovania starobného poistenia z pay-as-you-go prechodom na princíp, keď si samotný poistný fond začne zarábať sám na seba, čiže komercializáciou, t. zn., že sa realizujú kapitálové investície a získané prostriedky sa upotrebia na zvýšené výdavky na dôchodky. Tento však nesie so sebou dosť veľkú dávku rizika, o čom sa v súčasnosti aj u nás vedú spory o relevancii druhého piliera hypertrofované ešte finančnou krízou.

5. NEROVNOSŤ AKO DÔSLEDOK DISTRIBÚCIE (A REDISTRIBÚCIE) PRÍJMOV

Počas posledných dvoch dekád sa prejavil obrovský nárast literatúry venovanej zmenám v distribúcii príjmov najmä v rozvinutých krajinách. Väčšina štúdií pripisovala tieto zmeny jednak globalizácii (špeciálne liberalizácii obchodu) a pôvodne nízkej úrovni miezd, ako aj technológii založenej na zručnostiach alebo na kombinácii všetkých. V európskom priestore (rozmere) to vyplynulo jednak z faktu, že sa redukoval dopyt po nízkokvalifikovanej a nekvalifikovanej pracovnej sile a zvýšil sa dopyt po kvalifikovanej práci. Aj to malo za následok zvyšovanie nerovnosti príjmov v USA a aj v krajinách OECD, pretože na veľkom trhu práce v týchto krajinách (veľká flexibilita trhu práce) a masová nezamestnanosť v kontinentálnej Európe sa spájala s ich rigidným trhom práce.

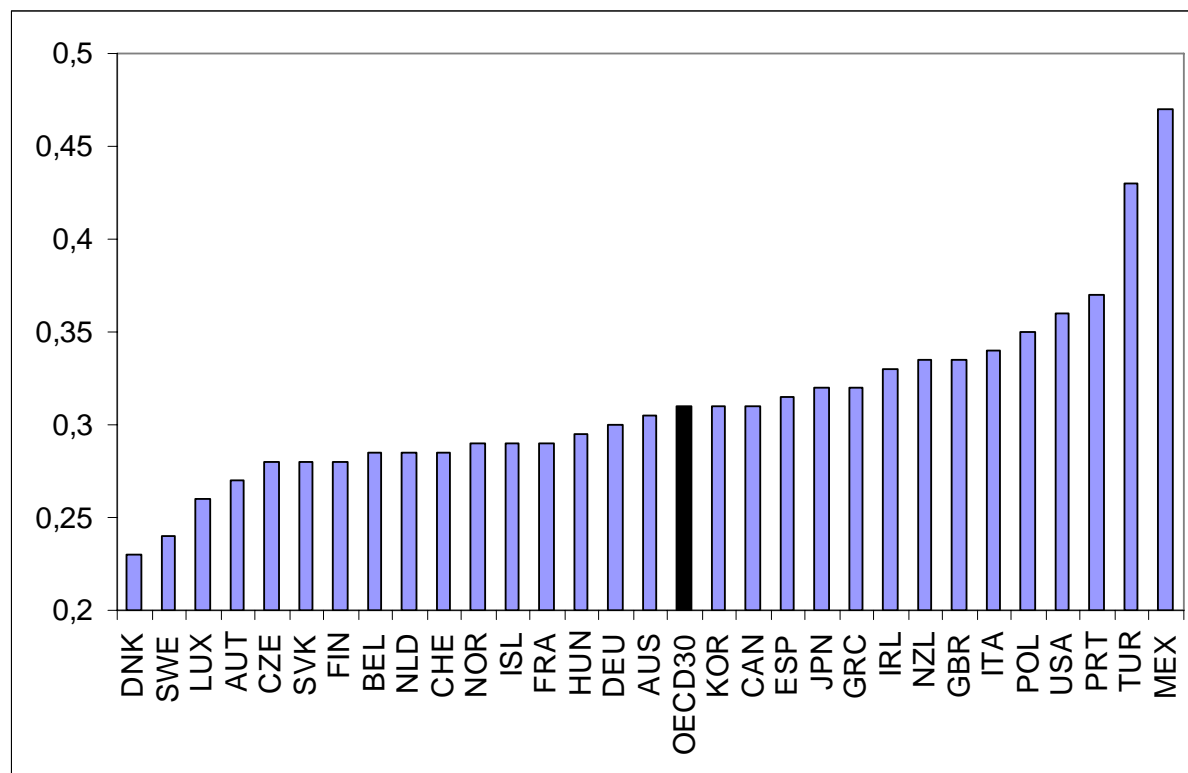
Dôležitú úlohu vo vývoji príjmovej diferenciacie hrajú aj sociálne normy, ekonomické inštitúcie a rast produkcie a zamestnanosti, ako aj vplyv odborov a minimálnej mzdy a pod. Tieto sú však menej významné v chudobných krajinách. Tu je potrebné skôr zvyšovanie vzdelanosti a teda kvalifikácie pracovných síl a to bude pomáhať pracovníkom zvládať nové technológie a zvyšovať konkurencieschopnosť. No tendencie sú v mnohých krajinách skôr opačné – zvyšovať úlohu odborov a posilňovať inštitút minimálnej mzdy a tak zvyšovať ekonomický rast, znižovať nezamestnanosť a dosahovať väčšiu rovnosť a spravodlivosť.

Nerovnosť príjmov sa do určitého času zvyšovala mierne, ale za posledné dve dekády sa zvyšovala výraznejšie, pričom existujú rozdiely v čase, intenzite a smere týchto zmien medzi jednotlivými krajinami.

Obzvlášť výrazné sú rozdiely medzi krajinami, pre ktoré sú viac charakteristické poznatkovo intenzívnejšie ekonomiky, a tými, ktoré ešte tento trend nenastúpili. V tom je podstatný rozdiel aj v rámci krajín OECD.

Stupeň nerovnosti, resp. mieru diferenciácie príjmov vyjadruje Giniho koeficient. Pre jeho výpočet sa používa čistý peňažný príjem (po tzv. druhotnom prerozdelení), ktoré lepšie vypovedá o konečnom rozdelení príjmov po prerozdelených procesoch. Zahrnuje taktiež rozloženie daní a dávok medzi jednotlivými príjmovými skupinami.

G r a f 5.1

Gini koeficient v krajinách OECD v priebehu roka 2000

Prameň: Growing Inequal? Income Distribution and Poverty in OECD Countries. OECD 2008.

Poznámka:

Krajiny sú zoradené zľava doprava so zvyšujúcim sa poradím Gini koeficientu. Sú rozdelené do piatich skupín. Naľavo sú Dánsko, Švédsko s hodnotou Gini koeficientu okolo 0,23, teda pod celkovým priemerom OECD, ktorý je 0,31. Táto skupina krajín má veľmi nízke príjmové disparity.

Druhú skupinu tvoria krajiny s Gini koeficientom, ktorý je tiež pod priemerom OECD, ale v menšom rozpätí. Tu sú vo zvyšujúcom sa poradí hodnoty Gini koeficientu týchto krajín: Luxembursko, Rakúsko, Česko, Slovensko, Fínsko, Holandsko, Belgicko, Švajčiarsko, Nórsko, Island, Francúzsko, Maďarsko, Nemecko a Austrália, všetky krajiny s Gini koeficientom medzi 0,26 a okolo 0,30, teda ešte stále pod priemerom OECD.

Tretiu skupinu tvoria krajiny s Gini koeficientom nad priemerom OECD, hoci nie oveľa vyšším ako druhá skupina. Tam sú zahrnuté: Kórea, Kanada, Španielsko, Japonsko, Grécko, Írsko, Nový Zéland a Spojené kráľovstvo Veľkej Británie – všetky krajiny s Gini koeficientom medzi 0,31 a 0,34, teda presahujúce priemer OECD.

Štvrtá skupina zahŕňa Taliansko, Poľsko, USA, Portugalsko s Gini koeficientom presahujúcim priemer OECD.

Na druhom konci grafu sú Turecko a Mexiko, ktoré stoja vysoko nad priemerom OECD o 38 % až 52 %.

6. CHUDOBA – PRÍČINY, SYMPTÓMY A DÔSLEDKY (Hranice chudoby, hĺbka chudoby, rozsah chudoby)

Globalizácia, ktorá je najevidentnejším, najaktuálnejším a najuniverzálnejším fenoménom súčasnosti je vo svojej podstate paradoxom, to znamená, že pre veľmi malý počet ľudí je maximálne prospešná a vysoko zisková, no zároveň pre dve tretiny svetovej populácie je skôr deštruujúca, ubíjajúca a degradujúca a posúva ich stále ďalej na okraj, pod hranicu biedy.

Táto drsná realita chudoby sa javí ako bezhraničná a neustále sa prehľbuje a rozširuje. Na druhej strane, bohatstvo sa znásobuje, ale len pre obmedzený počet „vyvolených“. Navyše, v rôznych správach, pojednaniach a návrhoch opatrení na redukciu chudoby sa táto obmedzuje len na atribút hladu a riešenie tohto problému sa obmedzuje len na zdroje obživy pre hladujúcich. Chudoba má však oveľa širší diapazón prejavov a aspektov, medzi ktoré patria: neúnosné podmienky života a bývania, choroby, negramotnosť, rozpad rodín, nedostatok prostriedkov na vzdelanie a kultúru. Ale ani toto nevyjadruje celkový rozmer chudoby. Ten nezahrňuje iba materiálne podmienky, ale aj etické dimenzie, ako je ľudská dôstojnosť, česť, uznanie, istota, solidarita. Osobitným problémom je aj psychologická záťaž chudoby, hanbenie sa za chudobu, stres z chudoby, neistota. Okrem toho nejde iba o to, ako chudobní ľudia žijú, čo fakticky majú, ale aj o to, ako sa majú v porovnaní s inými ľuďmi, ako to sami pociťujú a ako prežívajú svoju situáciu. A to sú záležitosti obzvlášť citlivé, zasluhujúce si osobitnú pozornosť.

V súvislosti s chudobou je taktiež dôležité rozlišovanie medzi potrebou a nevyhnutnosťou, čo bezprostredne súvisí s predchádzajúcim konštatovaním. Za nevyhnutné totiž nepovažujeme iba statky, ktoré sú potrebné pre zachovanie života, ale aj také predmety, ktorých vlastníctvo vyžadujú národné zvyky u všetkých normálnych ľudí i toho najnižšieho postavenia: strecha nad hlavou, primerané vybavenie domácnosti, štandardné oblečenie, aspoň základné vzdelanie...

Samozrejme, ak je niekto chudobný, nízko kvalifikovaný alebo dokonca úplne bez kvalifikácie, nemôže mať také isté nároky a potreby, ako keď je na vyššej úrovni vzdelania, žije v rozvinutejšom regióne a má teda viac príležitostí. Takmer nikdy však šance vymaniť sa z absolútnej chudoby nie sú, a v súčasnom globalizovanom svete to platí o to viac, úplne nulové. Vždy existuje možnosť, aj keď iba minimálna, niečo podniknúť. A závisí od každého individua, ako ju využije. Toto sú skôr praktické otázky, problémy každodenného života, odohrávajúce sa na individuálnej úrovni. A tie sú predmetom prevažne sociológie, psychológie, etiky a pod.

Chudoba má však i svoje makroekonomické dimenzie. Takou je najmä vzťah medzi rastom, nerovnosťou a chudobou, ktorý je už predmetom ekonómie a najmä hospodárskej politiky a v rámci nej finančnej politiky, politiky zamestnanosti. Tento vzťah je v centre pozornosti tak národných ekonomík, ako aj svetovej ekonomiky ako celku a zostáva jednou

z najkontroverznejších tém. Navyše je to jedna z tém, ktoré v ére globalizácie zaznamenali obrovský zvrät, posun. To potvrdzuje aj samotný fakt, že nerovnosť a chudoba v rokoch 1980 – 1990 enormne vzrástli vo väčšine krajín a bolo potrebné venovať tejto téme zvýšenú pozornosť.

Predtým (v období 50. rokov) sa tomuto problému venovali viacerí známi vedci – medzi nimi také osobnosti ako Kuznecov, a okrem iných aj Kaldorov model rastu sa dotýka tejto problematiky. Neskôr, v 70. rokoch sa nastolila otázka mechanizmu redistribúcie, ktorý by napomáhal redukcii chudoby bez toho, že by táto brzdila ekonomický rast.

V 80. rokoch prevaha liberalistickej koncepcie označila za hlavný nástroj redukcie chudoby jednoznačne ekonomický rast. Nasledujúci vývoj v 90. rokoch však pohľad na vzťah medzi ekonomickým rastom, spravodlivosťou, resp. rovnosťou a chudobou podstatne zmenil a postupne sa javil ako nekonzistentný cez jednotlivé krajiny, teda v priestore, ale i v čase. Do hry vstupuje a prím zohráva vzťah medzi trhom tovarov a trhom práce. Dominovala téza, že ak agregátna produktivita bude rásť, potom samotná redistribúcia povedie k podstatnému zlepšovaniu v príjmoch a to nielen chudobných, ale aj iných sociálnych skupín. To, že tomu tak nemusí vždy byť, ukazuje aj súčasný vývoj svetovej ekonomiky.

Ďalší problém s tým spojený je vzťah štát a trh, ktorý sa taktiež tiahne minimálne novovekou históriou ekonómie ako ťažiskový problém. I tu sa striedajú rôzne jeho interpretácie od absolútneho etatizmu až po krajný liberalizmus a protichodné názory pretrvávajú až dodnes. A to má dopad i na variantné riešenia problémov chudoby.

Určitým kompromisným riešením tejto otázky je napríklad jeden zo záverov medzinárodnej konferencie v Helsinkách v roku 2001 o raste a chudobe, ktorý znie: „Štát i trh sú rovnako dôležité.“ Myslíme si, že i tento záver potvrdzuje súčasný vývoj svetovej ekonomiky. Konferencia dokonca poukázala aj na možný nesúlad rastu a chudoby a na tzv. „krátku ruku rastovo orientovanej politiky“. Napriek tomu však v konečnom dôsledku dospieva k záveru, že „growth is good for the poor“ (rast je dobrý pre chudobu). V nadväznosti na to za nástroje zmierňovania chudoby považuje liberalizáciu obchodu, pohyb kapitálu a privatizáciu. Samozrejme, že i tento úsudok, podobne ako mnohé iné, je diskutabilný. Voľba stratégie rastu a redistribučnej politiky závisí na východiskovej situácii a na špecifických podmienkach krajiny. Rôzny stupeň rozvoja krajín je totiž významným determinantom riešenia problému chudoby. Východiskové podmienky, špecifická štruktúra krajiny a časový horizont vo významnej miere ovplyvňujú stratégiu riešenia.

Pokiaľ ide o časový horizont, práve začiatok 90. rokov zvýšil nádeje na konsenzus v oblasti hospodárskej politiky pre rast, spravodlivosť a redukcii chudoby, ale posledné roky minulého storočia ich zmarili. Začiatok tohto tisícročia však opäť znamená obnovenie procesu diskusií a konzultácií o stratégii redukcie chudoby. Zapojili sa do tohto procesu vedecké i finančné inštitúcie, špecializované agentúry, ministerstvá bez rozdielu bohatých i chudobných krajín, na severe či na juhu. Ukázalo sa, že ľudia rôznych národností, náboženstiev majú na ten istý problém diametrálne odlišné názory. Existuje teda skôr nesúlad, nezhoda (gap between rich and poor). Problém tak vyžaduje dobré analýzy ako predpoklad dobrých riešení.

Vývoj svetovej ekonomiky v 90. rokoch taktiež ukázal, a to potvrdzuje aj súčasný vývoj, že rast nie je všemocný. Jadrom otázky v kontexte našej témy je, do akej miery a aký vplyv, resp. úžitok môže, resp. by mal mať pre chudobných. Samozrejme, ako pri väčšine problémov tohto druhu, objavili sa i tu protichodné názory.

Liberálna vetva argumentuje tým, že rast a s ním súvisiaca monetárna a fiskálna politika a otvorený trh zvyšujú príjmy tak chudobných ako aj ostatných sociálnych skupín proporcionálne.

S tým súvisí taktiež otázka pomeru príjmov chudobných k priemerným príjmom. Spravidla sa konštatuje, že príjmy chudobných rastú paralelne, resp. proporcionálne s priemernými príjmami.

Na príjmovú diferenciáciu vplývajú aj také faktory, ako je vzdelanie, sociálne výdavky, daňová politika, o ktorých bola zmienka v inej súvislosti.

Naše zistenie a súčasne záver teda je, že rast nie je všetko, čo môže znížiť chudobu. Distribučný efekt rastu nie je tak absolútny. To však v žiadnom prípade neznamená, že rast, resp. politiku, založenú na raste možno ignorovať.

Rovnako dôležitá – aj keď opačne formulovaná je otázka, či je rovnosť dobrá pre rast. Neexistuje priame a systematické prepojenie medzi úrovňou rozvoja a významom nerovnosti pri redukcii chudoby. Vysoká nerovnosť, neprimeraná diferenciácia taktiež nepôsobí stimulačne a tým – paradoxne a za určitých podmienok – spôsobuje pokles ekonomického rastu.

Záverom teda možno konštatovať, že existujú dve cesty redukcie chudoby: 1) cez ekonomický rast a 2) cez distribúciu. Pomer a miera ich pôsobenia je však veľmi relatívna a mení sa podľa krajín. Okrem toho môžu pôsobiť buď osobitne, alebo aj komplementárne. Ich interakcia je však náročnejšia, ako ich izolované pôsobenie.

Redukcia chudoby je takmer vždy prioritou hospodárskej politiky, aj keď často iba v rétorickej podobe.

Spravodlivosť ako rovnosť príležitostí však vyžaduje aspoň minimálnu snahu či čiastočný pokus o zníženie nerovnosti vytvorenej trhovým systémom. J. Rawls napríklad tvrdí, že miera nerovnosti v neregulovaných trhovách systémoch je nespravodlivá a samotný pocit nespravodlivosti je nielen dehonestujúci a deprimujúci, ale aj demotivujúci faktor. Najmä tzv. deštruktívna nerovnosť odráža také operácie v ekonomike, pri ktorých mnohí ľudia sú vylúčení z možnosti participovať, tobôž investovať, a tým v patričnej miere profitovať z efektov rastu.

Obzvlášť dôležitý je vzťah nerovnosti a v nadväznosti na ňu i chudoby s nezamestnanosťou. Zvýšenie príjmovej nerovnosti v USA a vo Veľkej Británii a masová nezamestnanosť v kontinentálnej Európe sú ďalšou nepriaznivou skutočnosťou, s ktorou treba počítať aj inde vo svete. Posun dopytu po pracovnej sile od nekvalifikovaných ku kvalifikovaným viedol zákonite k zvyšovaniu nerovnosti, čo však bolo do značnej miery, najmä v súvislosti s vedecko-technickým rozvojom nevyhnutné. Do určitej miery by sa dalo súhlasiť s konštatovaním, že technológie sú paradoxne hlavným zdrojom nerovnosti a tým i chudoby.

Na druhej strane určitá únosná miera nerovnosti ako stimulácia individuálneho výkonu a tým i spravodlivého odmeňovania individuálnych schopností je rovnako dôležitá ako z hľadiska samotného individua, jeho psychiky, tak i z hľadiska celospoločenského, najmä z dôvodu rastu. Je to dôležité aj preto, aby ľudia ponúkali svoju pracovnú silu na trhu práce a zvyšovali si kvalifikáciu v súlade s technologickým rozvojom.

Komplexnosť, zložitosť a náročnosť takých spoločenských javov, akými sú nerovnosť, spravodlivosť a chudoba, ich identifikácia, kvantifikácia a vzájomné väzby medzi nimi vyžadujú maximálne úsilie, angažovanosť, zodpovednosť, ale aj vysokú odbornosť pri riešení problémov s nimi spojených a to tak v teórii ako aj v praxi.

S otázkou miery a únosnosti nerovnosti úzko súvisí aj určenie hraníc chudoby, čo je rovnako komplikovaná a citlivá otázka ako predchádzajúca. Pritom nestačí len triedenie populácie na dve skupiny, t. j. tých, ktorí sú pod a nad hranicou chudoby. Nemenej dôležité je identifikovať hĺbku a rozsah chudoby. Ukazovateľom *hĺbky chudoby* je rozdiel medzi stanovenou hranicou chudoby a konkrétnej dôchodkovej situácie skupiny obyvateľstva v pásme pod hranicou chudoby. Termín *rozsah chudoby* vyjadruje absolútny alebo relatívny počet ľudí pod definovanou prahovou hodnotou chudoby. Ako vidíme, všetky tieto atribúty chudoby sa navzájom prelínajú, ich presné a jednoznačné vyjadrenie je veľmi problematické a vyžadovalo by si osobitnú analýzu. Preto nestačí manipulovať len s analytickými nástrojmi, ktoré kalkulujú prevažne s relatívnymi hodnotami a tak získané výsledky zovšeobecňujú, ale nevyhnutné sú aj hlbšie teoretické úvahy, a tie vyžadujú participáciu aj iných, ako len ekonomických expertov.

ZHRNUTIE

Sú témy, ktoré sa sporadicky vynárajú na povrch spoločenského diania a vyvolávajú dočasnú pozornosť; existujú však aj témy, ktoré sa tiahnú celou históriou ľudstva, t. zn. večné témy. Medzi tie druhé nesporne patrí nerovnosť a s ňou súvisiace kategórie ako spravodlivosť, chudoba.

Svojou podstatou je nerovnosť ekonomická kategória, pretože je bezprostredne spojená s procesom ekonomického rastu, s distribúciou a diferenciaciou príjmov a majetku vôbec. Redukovať obsah pojmu nerovnosť len na ekonomické aspekty však je nedostačujúce. Nerovnosť má i svoje etické, psychologické a politické dimenzie. Okrem ekonómie vyžaduje pozornosť aj iných, najmä spoločenskovedných disciplín, ako aj tvorcov hospodárskej a sociálnej politiky.

Jednou z najfrekvencovanejších otázok v súvislosti s nerovnosťou je otázka daní. Tvorba daňového systému vyžaduje maximálnu mieru racionality, t. zn., že efektívny a spravodlivý je taký daňový systém, ktorý podporuje celkový rast efektívnosti, pričom sa predpokladá zlepšenie postavenia jednotlivca. Jedným zo základných atribútov daňového systému by

mala byť spravodlivosť, t. zn., že každý daňový poplatník by mal odvádzať správny adekvátny podiel do nákladov vlády.

Veľmi frekventovaným pojmom v súvislosti s nerovnosťou je taktiež minimálna mzda. Zákonom stanovená minimálna mzda zakazuje zamestnávateľom platiť zamestnancom menej ako je stanovená hodinová sadzba. Aj na tento problém existujú protichodné názory, na jednej strane sú to tvrdenia, že minimálna mzda, podobne ako iné regulačné mechanizmy, brzdí ekonomický rast, na druhej strane sú to názory, že minimálna mzda môže zmierniť osud chudobných a znižovať nerovnosť. Napriek rozdielnym názorom minimálna mzda sa vo väčšej či menšej miere používa na celom svete. Dobre stanovená minimálna mzda môže poskytnúť stabilitu, istotu, podporovať rast, zmierňovať chudobu.

Dôležitým opatrením na zmiernenie chudoby tých, ktorí sami nie sú schopní v plnej miere zabezpečiť vlastnú existenciu, sú sociálne dávky. Ide najmä o pomoc rodinám s nezaopatrenými deťmi. Realizuje sa spravidla prostredníctvom dotácií štátu na financovanie peňažných a nepeňažných podpôr rodinám.

Jedným z najdôležitejších súčastí sociálneho systému je starobné dôchodkové poistenie. Za posledné roky prešlo viacerými zmenami najmä pokiaľ ide o zavedenie, následné zrušenie a znovuzavedenie druhého piliera. Novým atribútom je komercionalizácia sociálneho poistenia. S tým úzko súvisí aj problém starnutia populácie.

Koncentrovaným a najcitlivejším výrazom nerovnosti je chudoba. Je to sociálny jav a tým i problém, pre ktorý základným atribútom je nedostatok životných prostriedkov jednotlivcov či skupín. Pojem chudoby nie je identický s pojmom nerovnosti, aj keď s ňou bezprostredne súvisí. Chudoba, podobne ako nerovnosť, má popri ekonomických i sociálne, etické a psychologické dimenzie. Pre redukciu chudoby nestačí uspokojovať sa len s analýzami jej príčin a následkov, ale je potrebné, najmä zo strany kompetentných, teda vlády, hľadať praktické riešenia. Pritom je rovnako potrebné stimulovať i samotných jednotlivcov, aby sa aj oni sami v maximálne možnej miere snažili o zmenu svojej nežiadúcej situácie.

Literatúra

- [1] Carnap, R. (1950): Logical Foundation of Probability. The University of Chicago Press London.
- [2] Rawls, J. (1995): Teorie spravodlivosti, Praha, Victoria Publishing.
- [3] Hayek, F. A. (1991): Právo, zákonodárstvá a svoboda. Praha, Academia.
- [4] Džambazovič, R. – Gerbery, D. (2005): Od chudoby k sociálnemu vylúčeniu. Sociológia, roč. 37, č. 2, str. 143 – 177.
- [5] Kuznets, S. (1971): Economic Growth of Nations Total Output and Production Structure.
- [6] Sen, A. K. (1973): On Economic Inequality. Norton and Company, New York.
- [7] Keller, J. (2005): Soumrak sociálneho štátu. Praha, Slon 2005.
- [8] Azudová, Ľ. (2002): Ekonomické a sociálne nerovnosti na Slovensku. Politické vedy, roč. 5, 3–4, str. 70 – 109.
- [9] Lалуha, I. – Ošková, S. – Stanek, V. (2005): Kvalita života, sociálne nerovnosti a diferenciácia obyvateľstva. Sociológia, roč. 37, č. 2, str. 119 – 142.
- [10] Musgrave, R. A. – Musgraveová, P. B. (1993): Verejné financie v teórii i v praxi. Economica, a. s. Praha.
- [11] Ondrejko, P. – Kasanová, A. (2007): Problém chudoby ako kategorický imperatív. In: Čambalíková, M. – Sedová, T.: Exklúzia a sociálna situácia na Slovensku. Zborník z konferencie, Vysoká škola v Sládkovičove.
- [12] Frank, R. H. – Bernanke, B. S. (2002): Economie. Grada Publishing, edice profesional.
- [13] Ed. Giovanni Andrea Cornia (2001): Inequality, growth and poverty in an era of liberalization and globalization. UNU – Wider Studies in Development Economies.
- [14] Ed. by Antony Shorrocks and Ralph van der Hoeven (2004): Growth, inequality and poverty. Prospects for Pro-poor economic development. Oxford, New York.
- [15] Kabát, L. – Hatrák, M. (2007): Meranie dôchodkovej nerovnosti, príjmovej nedostatočnosti a chudoby. In: Čambalíková, M. - Sedová, T.: Exklúzia a sociálna situácia na Slovensku. Zborník z konferencie. Vysoká škola v Sládkovičove.
- [16] OECD (2008): Growing Unequal? Income Distribution and Poverty in OECD Countries.